

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

APPLICATION OF THE COMPETENCE APPROACH IN TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION DEVELOPMENT: EXPERIENCE OF EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

У статті висвітлено сутність понять «компетентнісний підхід», «інклюзивна освіта». Визначено основні принципи, на яких будується компетентнісний підхід і які становлять його основу. Зауважено, що формування готовності майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку вимагає розширення професійних компетенцій, отриманих за період навчання у виші. Зроблено акцент на тому, що в більшості країн Східної Європи немає добре підготовлених і мотивованих педагогів для надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Розглянуто досвід застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти таких країн, як Білорусь, Польща, Румунія, Словаччина й Україна. З'ясовано, що підготовка педагогів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти в Білорусі, крім запровадження нових дисциплін, передбачає розроблення і впровадження навчальних програм, націлених на формування інклюзивної компетентності на II-му ступені вищої освіти (магістратури). У Польщі запровадження інтегрованої освіти можливе через розвиток методологічних компетенцій майбутніх учителів, що має тісний зв'язок із практикою підготовки педагогів початкової освіти в університетах. Зазначено напрями розвитку румунської освітньої політики стосовно професійної підготовки майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивного навчання: запровадження сучасного позитивного досвіду, який ґрунтується на національних традиціях та культурі румунської системи освіти; використання нових моделей із професійної підготовки майбутніх учителів та систем освіти з урахуванням досвіду інших європейських освітніх систем. Запропоновано модель формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів початкової школи, яка ґрунтується на технології контекстного навчання, що включає послідовність взаємозумовлених етапів – інформаційно орієнтованого, квазіпрофесійного і діяльнісного. Розроблено низку професійних компетенцій, що заповнюють нішу в навчальних планах у закладах вищої освіти Східної Європи в напрямі інклюзивної освіти.

Ключові слова: вища освіта, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми

потребами, компетентнісний підхід, педагог початкової школи.

The article highlights the essence of the concepts of "competence approach", "inclusive education". The basic principles on which the competency approach is based and which form its basis are defined. It is noted that the formation of the readiness of future teachers to work with children with psychophysical development requires the expansion of professional competencies acquired during the period of study at the university. Emphasis is placed on the fact that in most Eastern European countries there are no well-trained and motivated teachers to help children with special educational needs. The experience of applying the competence approach in the training of future primary school teachers in the development of inclusive education in such countries as Belarus, Poland, Romania, Slovakia and Ukraine is considered. It was found that the preparation of primary school teachers to work in inclusive education in Belarus, in addition to the introduction of new disciplines, involves the development and implementation of curricula aimed at forming inclusive competence in the second degree of higher education (master's degree). In Poland, the introduction of integrated education is possible through the development of methodological competencies of future teachers, which is closely related to the practice of training primary school teachers in universities. The directions of development of the Romanian educational policy concerning the professional training of future primary school teachers in the conditions of inclusive education development are indicated: introduction of modern positive experience based on national traditions and culture of the Romanian education system; use of new models for professional training of future teachers and education systems, taking into account the experience of other European educational systems. A model of formation of inclusive competence of future primary school teachers is proposed, which is based on the technology of contextual learning, which includes a sequence of interdependent stages of information-oriented, quasi-professional and activity. A number of professional competencies have been developed to fill a niche in the curricula in the Free Economic Zone of Eastern Europe in the direction of inclusive education.

Key words: higher education, inclusive education, children with special educational needs, competence approach, primary school teacher.

УДК 371.31/62:621.3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.41>

Пехарєва А.С.,
канд. псих. наук,
старший викладач кафедри корекційної освіти та спеціальної психології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Цегельник Т.М.,
викладач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Саєнко Ю.О.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Основні принципи державної політики у сфері освіти такі: рівність прав усіх на її якісне здобуття, а також доступність освіти всіх рівнів для населення з урахуванням інтелектуального розвитку, психофізіологічних та індивідуальних особливостей кожного громадянина.

Інклюзивна освіта – один із процесів трансформації системи освіти, який орієнтований на формування умов доступності якісної освіти для всіх, з урахуванням дітей з особливими освітніми потребами, незалежно від їхніх інтелектуальних, фізичних, мовних, психічних, культурно-етнічних та інших особливостей, у загальноосвітнє сере-

довище. У розширеному розумінні інклюзивна освіта – це освітній процес, спрямований на усунення бар'єрів і включення всіх осіб з особливими освітніми потребами у процес навчання, їх соціальна адаптація з метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Отже, можна відзначити, що головною метою сучасної вищої освіти є розвиток майбутнього педагога як компетентної особистості шляхом включення його в різні види людської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми підготовки майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти лежать в основі досліджень багатьох науковців, зокрема, ґрунтовні дослідження в цьому напрямі проводять О. Акімова [1], К. Біницька [2], С. Гайдукевич [3], О. Зачепа [6], О. Заярнюк [4], О. Лебедєв [5], А. Марголис [9], О. Микитюк [6], Г. Никитюк [6], М. Олійник [7], В. Рубцов [9], Е. Трущенко [10], інші [11–12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча забезпечення підготовки майбутніх педагогів в умовах розвитку інклюзивної освіти в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) є актуальним напрямом у педагогіці, варто більше уваги приділяти саме компетентнісному підходу в її організації для вчителів початкової школи.

Мета статті – визначення особливостей застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти у країнах Східної Європи.

Виклад основного матеріалу. Зараз базовим критерієм оцінки якості освіти прийнято вважати компетентнісний підхід, який відбито в державних освітніх стандартах третього покоління. Він прийшов на зміну кваліфікаційному підходу, що домінував у багатьох національних системах освіти у ХХ столітті [5]. Учені О. Микитюк, А. Зачепа,

Г. Никитюк під компетентнісним підходом розуміють «такий підхід до підготовки майбутнього здобувача вищої освіти, який спрямовано на реалізацію особистісно зорієнтованого навчання, формування готовності та здатності ефективно здійснювати професійну діяльність у мінливих умовах освітнього ринку» [6]. Компетентнісний підхід сприяє формуванню та розвитку ключових, професійних і спеціальних компетентностей особистості [6, с. 8]. Тому компетентнісний підхід – це підхід, який акцентує увагу не на змісті, а на результатах освіти, виражених у формі компетенцій. Зараз у вітчизняній педагогіці склався компетентнісний підхід у сфері загальної та професійної освіти. У рамках даного підходу заведено говорити про розвиток у студентів самоосвітньої компетентності, визнаної однією із ключових компетентностей, що становить нову якість освіти [11, с. 34].

Отже, у професійній підготовці сприяє успіху реалізація компетентнісного підходу до організації навчання студентів закладів вищої освіти. Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі пріоритетна тенденція зміни освітньої парадигми – «від освіти на все життя до освіти протягом усього життя». У рамках сучасної парадигми метою вищої освіти є підготовка компетентного фахівця, що володіє методами самостійного поповнення професійних знань.

Основні принципи, на яких будується компетентнісний підхід і які становлять його основу, представлені О. Лебедєвим (рис. 1).

Як видно з рис. 1, з позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності є формування професійних компетенцій.

Звернення до компетентнісного підходу як до методологічної основи підготовки майбутніх педагогів зумовлено багатьма чинниками. Компетен-

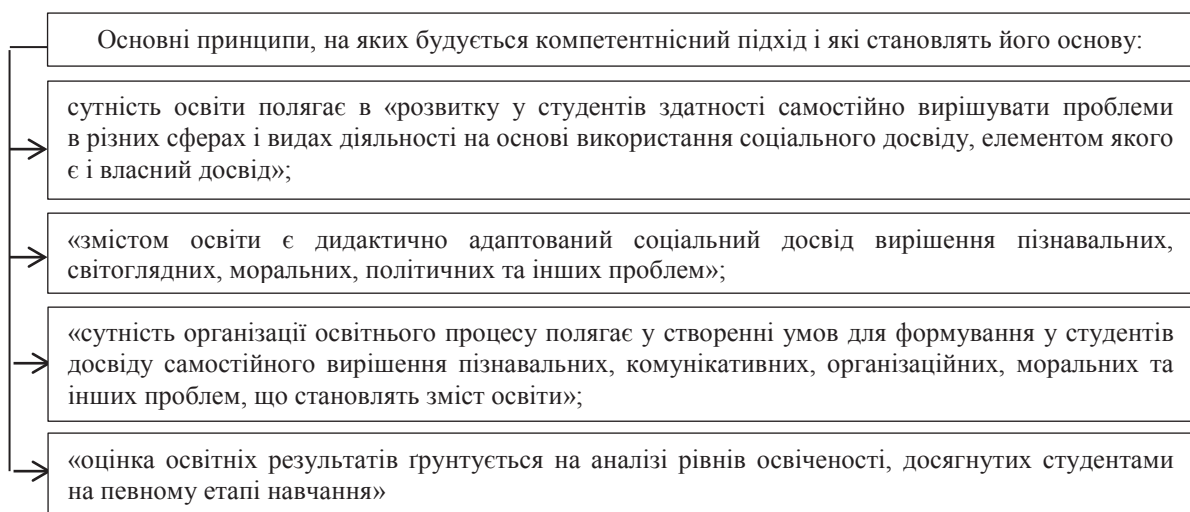

Рис. 1. Основні принципи, на яких будується компетентнісний підхід і які становлять його основу.

Джерело: складено автором на основі [5]

ції, що формуються у студентів, передбачають набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних у подальшій роботі.

Поняття «інклюзія» для майбутніх педагогів початкової школи полягає у [1, с. 38]: 1) навчанні та вихованні всіх дітей без винятку, незалежно від стану здоров'я та психічного розвитку; 2) залученні всіх дітей з особливими потребами до таких навчальних закладів, які би вони відвідували, не маючи на те психічних або фізичних обмежень; 3) використання всіх форм, методів і видів роботи для забезпечення різноманітних освітніх потреб учнів.

Європейська педагогіка розглядає інклюзію як кардинальне перетворення масової школи під завдання і потреби спільного навчання звичайних дітей і дітей із проблемами в розвитку. У німецькомовних країнах термін «інклюзія» уживається порівняно мало. Тут поширені терміни «інтеграція», «спільне навчання», «включення». У більшості країн Східної Європи немає добре підготовлених і мотивованих педагогів, які б надавали допомогу дітям з особливими освітніми потребами. Саме цей факт дуже впливає на прийом і зарахування дітей з особливими освітніми потребами в масові школи, їхню участь, досягнення конкретних загальноосвітніх успіхів усіх дітей інклюзивних класів.

У країнах Східної Європи висувають високі вимоги до професійної підготовки висококваліфікованого сучасного вчителя. Аналіз наукових праць учених В. Рубцова й А. Марголіса [9] показав, що тільки в семи країнах Європейського Союзу підготовка вчителів для початкової школи здійснюється на основі магістерських програм (Естонія, Фінляндія, Німеччина, Республіка Польща, Португалія, Словенія, Чеська Республіка). У більшості країн Східної Європи освітні програми підготовки вчителів початкових класів розраховані на три – чотири роки, за винятком Польщі, де діє п'ятирічний період навчання. Чинні моделі з підготовки вчителя початкових класів для галузі освіти використовують паралельне освоєння знань із теорії і практики [10].

Розглянемо досвід застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти таких країн, як Білорусь, Польща, Румунія й Україна.

Нині в Білорусі широко впроваджується компетентнісний підхід у підготовку педагогів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти. На I-му ступені студенти освоюють спеціальності педагогічного профілю, вивчають дисципліну «Теорія і практика спеціальної освіти», за результатами освоєння якої студенти повинні опанувати академічні, соціально-особистісні та професійні компетенції [3].

Що стосується стану педагогічної освіти в умовах інклюзії Польщі, то стандартами педагогічної освіти від 17 січня 2012 року визначаються моделі

навчання вчителів в університетах, способи побудови навчальних планів, роль та місце педагогічної практики в підготовці до викладання й організаційні форми співпраці зі школами [12].

Розвиток системи педагогічної підготовки в умовах інклюзивної освіти в Румунії виступає як прогресивне джерело досвіду оновлення та модернізації вищої освіти, розв'язання сучасних актуальних питань [7].

Сьогодні румунська освітня політика стосовно професійної підготовки майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивного навчання зосереджується на таких напрямках розвитку, як: 1) упровадження сучасного позитивного досвіду, який ґрунтується на національних традиціях та культурі румунської системи освіти; 2) використання нових моделей із професійної підготовки майбутніх учителів та систем освіти з урахуванням досвіду інших європейських освітніх систем; 3) прийняття комплексної концептуальної основи щодо компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів початкової освіти; 4) визначення необхідних компетенцій для професії вчителя початкових класів; 5) сприяння транс'європейській мобільності студентів, учителів, науково-педагогічних працівників із метою професійної підготовки й обміну педагогічним досвідом; 6) сприяння впровадженню європейського виміру здобуття вищої освіти шляхом розроблення спільних програм із підготовки майбутніх учителів початкової освіти; 7) посилення європейської співпраці щодо забезпечення надання якісної освіти разом із розвитком взаємної довіри до внутрішніх механізмів, які використовуються європейськими університетами для забезпечення якості надання освітніх послуг [13, с. 784].

В Україні інклюзивна освіта, що прийшла на зміну медичній освітній моделі, набула активного розвитку протягом останнього десятиліття. Уважаємо, що цей процес умовно поділяється на такі періоди: стихійний, або перехідний (1991–2003 роки), інтеграційний (2003–2010 роки), період «включення» (із 2010 року дотепер) [4, с. 193].

Основним документом, яким передбачено створення інклюзивної освіти в Україні, є концепція «Нова українська школа». Цей документ затвердила Національна рада реформ у квітні 2016 року [8]. Концепція прописує реформування освіти до 2029 року. Ця проблема є загальнонаціональною. Коли говоримо про освіту дітей з особливими потребами, то йдеться про реалізацію кардинально нових підходів та принципів навчання таких дітей. Першими важливими кроками в цій справі є збільшення державного фінансування на профільні програми з інклюзивної освіти [9].

У вітчизняних вишах майбутні педагоги початкової школи вже з першого курсу беруть участь в загальнофакультетських заходах інклюзивної

спрямованості. Студенти-першокурсники спостерігають за дітьми з ООП, спілкуються з ними, їхніми батьками. На другому і третьому курсах починається вивчення методик викладання в початковій школі.

Висновки. Отже, аналіз досвіду країн Східної Європи щодо застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти дозволяє як основні бар'єри інклюзії розглядати: відсутність законодавчих актів, що регламентують інклюзивну освіту; неналежне економічне забезпечення (фінансування) освіти (інклюзивних освітніх установ також); суспільне ставлення до людей з ООП (негативне ставлення до особистості таких людей, патерналістська позиція і презирство); незгодженість у професійних діях фахівців, які працюють із такими дітьми; відсутність єдиного стандарту освіти для дітей з ООП і для їхніх однолітків, які нормально розвиваються.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акімова О. Інклюзивна освіта як освітній компонент під час підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 40 (93). С. 37–42.
2. Біницька К. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти у країнах Східної Європи: теорія і практика : монографія. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2018. 376 с.
3. Гайдукевич С. Подготовка учителей-дефектологов к работе в условиях инклюзивного образования: программно-методический аспект. *Образовательное пространство детства: исторический опыт, проблемы, перспективы* : сборник научных статей и материалов III Международной научно-практической конференции. Коломна, 2016. С. 168–173.
4. Заярнюк О. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 11. С. 190–193.
5. Лебедев О. Компетентностный подход в образовании. *Школьные технологии*. 2004. № 5. С. 3–12.
6. Микитюк О., Зачепа А., Никитюк Г. Шляхи використання компетентнісного підходу у процесі навчання студентів-магістрів у закладах вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 6–10.
7. Олійник М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в країнах Східної Європи : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 2016. 475 с.
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
9. Рубцов В., Марголис А. Идентификация профиля компетенций и квалификации педагога. *Учительская газета*. 2010. № 39. С. 22.
10. Трущенко Е. Организация самостоятельной работы студентов вуза на основе компетентностного подхода к профессиональной подготовке специалистов : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Москва, 2009. 168 с.
11. Gołębnia B., Krzychała S. Akademickie kształcenie nauczycieli w Polsce – raport z badań. *Rocznik Pedagogiczny*. 2015. № 38. P. 97–112.
12. Staiculescu C., Paduraru M. Initial teacher training in Romania – a critical view *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2013. № 76. P. 780–784.